

**ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА БІБЛІОГРАФІЯ: ПЕРШІ РОЗДУМИ Й
ДЕФІНІЦІЇ**

У статті розглядається перекладознавча бібліографія як частина перекладознавства, її коротка історія та присутність України в іноземних покажчиках.

Ключові слова: *перекладознавча бібліографія, періодизація, україніка.*

The author studies bibliography of translation and translation studies as part of translation studies, its concise history and the presence of Ukraine in foreign guides.

Key words: *bibliography of translation and translation studies, periodization, Ukrainica.*

Перекладознавча бібліографія як категорія перекладознавчої метасистеми може позначати два суміжні явища – бібліографія перекладів і бібліографія перекладознавчих праць. У системі перекладознавчих дисциплін бібліографія перекладів становитиме частину історії перекладів, а бібліографія перекладознавчих праць входить до історичної частини теорії перекладу.

З огляду на порівняно невелику кількість публікацій бібліографічного характеру немає потреби поки що виділяти їх в окрему галузь на рівні теорії, історії, критики та дидактики перекладу. Натомість доцільно, попри таку близькість, відносити ці два види бібліографії до двох перекладознавчих дисциплін.

У такому стані речей бібліографія перекладів служитиме цілям історії перекладу – опрацювання фактажу, систематизація розвитку перекладної літератури, з'ясування міжлітературних взаємин. Бібліографія перекладознавчих праць обслуговуватиме всі теоретичні запити, відповідно включаючи у себе й бібліографію перекладів на рівні мета-опису (бібліографія бібліографії).

Зміст бібліографії. Питання національності у бібліографії настільки ж хистке, як і в історії науки. Зрозуміло, що основа її буде генетично-територіяльна, що створює фундамент для творення національної наукової школи. Однак, головний критерій все ж буде змістово-процесуальний: науковий зміст (тематика, методика, терміносистема) розвиваються в однорідному процесі, і тому усі учасники, незалежно від фізичного походження й місцеперебування, але за однаковими науковими ознаками, можуть належати до нього. В історії українського перекладознавства особливо невизначеним із цього погляду є період приблизно 1960-70-х рр., коли в Радянському Союзі активно практикувалося відправляти майбутніх фахівців у країну, мову якої вони вивчають. Фахівці з інших республік, напр., Грузії, Вірменії, Азербайджану навчалися у Київському університеті, вивчали культуру і методику дослідження, а потім продовжували її розвивати у себе вдома й обороняли дисертації з української тематики – і на принципах української наукової школи – у своїх університетах. Теоретично правильно їх відносити частково до української науки, а більше до їхньої національної школи. Завдання бібліографії у цьому питанні – фіксувати всі позиції, особливо ті, які видані на території України.

Періодизація ХХ сторіччя. Роль перекладів у націєтворенні спостерегла бібліографія ще в кінці ХІХ ст. Так, 1888 р. І. Левицький писав: “Пам’ятний 1848 рік зустрів Австрійську Русь без відповідної національної підготовки, і тому насамперед Галицька Русь зіграла в 1848-1860 рр. дуже сумну роль. Не маючи за собою майже ніякого національного життя, ні переказів своєї минулої слави, ні тих високих ідеалів, якими закликають до життя народних героїв і геніїв, вона потрапила – у літературному

відношенні – головню на шлях перекладів і переспівів, чужих характеру і духу русинського [українського] народу в його широкому значенні...” (Розрядка – авторська; Пер. з рос. – мій) [1, с.v]. Тепер ми по-инакшому дивимося на цю справу й навпаки схвально оцінюємо переклади й переспіви того часу, адже без них українська мова не розвинулася би до рівня європейських цивілізованих мов. Але сам факт, що автор звернув увагу на переклади, – уже показний. У покажчику ймен і заголовків зазначено рубрики перекладів з 15 мов. Можливо, це і є перша бібліографія перекладів, адже принаймні посилання на переклади виокремлено й класифіковано. У наступних випусках таких рубрик уже немає, і тому можемо вважати, що перекладознавча бібліографія розвинулася у ХХ ст.

Першою бібліографією ХХ ст. з перекладознавчою частиною був покажчик М. Комарова “Т. Шевченко в літературі й мистецтві” (1903), де вміщено розділи про переклади творів Т. Шевченка іноземними мовами та переклади російськомовних творів Т. Шевченка українською мовою [3].

Почин продовжили у міжвоєнний період І. Калинович, В. Дорошенко, П. Тиховський та інші. Ю. Меженко та М. Яшек підготували перший оглядовий покажчик перекладів українською мовою “Чужомовне письменство в українських перекладах ” [2], де зібрано переклади, опубліковані у часописах до 1927 р. Був іще задум окремою книгою видати книжкові видання перекладів, але йому не судилося здійснитися.

Найбільшого розвитку перекладознавча бібліографія досягла після Другої світової війни. Злагоджена ідеологічна система й справна робота Книжкової палати УРСР забезпечили створення фундаментальних бібліографій “Художня література, видана на Україні за 40 років (1917-1957)” [6] і “Твори письменників Радянської України у зарубіжних виданнях. 1945-1966” [4], бібліографічних томів п’ятитомовика “Українська література в загальнослов’янському і світовому літературному контексті” [5], а також варто долучити бібліографічні покажчики видатних українських письменників, де зазначалися переклади їхніх творів іноземними мовами, покажчики видатних іноземних авторів із зазначеними українськими перекладами й критикою, покажчиків змісту літературних видань, численні публікації в поточній періодиці й книгах. Єдиним – і найбільшим – недоліком цього періоду є своєрідне розуміння всеохопності матеріалу: зрозуміло, що цензура відсівала небажані позиції, і навіть саме поняття “всеохопність” звучало оксиморонно й передбачало певну ідеологічну стерилізацію.

Саме у цей час розвивається бібліографія перекладознавчих праць, частково завдяки московському збірнику “Мастерство перевода”. На його сторінках український бібліограф М. Назаревський опублікував частини зі своєї монументальної бібліографії “Бібліографічний покажчик вітчизняної критичної літератури з питань майстерності художнього перекладу за період 1800-1968 рр.” (8000 позицій). Сама цифра вражає, але якщо переглянути принципи опублікованих частин, то можна помітити, що часом укладач нотує безвартісні для теорії перекладу позиції, напр. коротесенькі газетні повідомлення про видання перекладів якогось автора. На жаль, сьогодні ця бібліографія українським дослідникам не доступна, оскільки зберігається у Пушкінському домі в Санкт-Петербурзі.

Із здобуттям Української Незалежності бібліографи дістали змогу використовувати всю літературу без ідеологічних чи цензурних обмежень. Це відкрило шлях до бібліографій удосконаленого типу, адже в історію науки повернулися цілі пласти історії.

Отже, упродовж часу від кінця ХІХ ст. до початку ХХІ ст. доцільно виділити 3 періоди розвитку української бібліографії:

1. Становлення бібліографії перекладів (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)
2. Становлення бібліографії перекладознавства.
3. Період Незалежності і нові завдання бібліографії.

Бібліографія як дзеркало українства у світі. Перекладознавча бібліографія висвітлює, як світова література представлена в українському просторі, і відповідно,

наскільки ми інтегровані у світовий контекст. Рівень інтегрованості різниться залежно від поширеності мови й перекладацької традиції.

З погляду світової бібліографії українська перекладна література представлена слабо. Для порівняння розгляньмо репрезентативність української мови із мовами східноєвропейського ареалу.

Так, “Бібліографія перекладів з японської західними мовами: XVI сторіччя – 1912” (1971) нотує лише одну слов’янську позицію (чеська мова – 1900 р.), зазначаючи: “Бібліографія не передбачалася як вичерпна, але було зроблено спробу включити всі важливі переклади, за винятком кількох слов’янських і скандинавських мов, які довелося виключити з пошуку через брак довідкових матеріалів західними мовами”. [9, с. V]. Натомість бібліографія “Сучасна японська література у західних перекладах” (період з 1868 до початку 1970-х рр.) охопила, зокрема, такі мови [10]:

Чеська – 11 назв;	Угорська – 43 назви;
Польська – 32 назви;	Румунська – 89 назв;
Сербська/хорватська – 2 назви;	Литовська – 2 назви.
Російська – 466 назв;	

“Бібліографія сучасної ісландської літератури в перекладах” за 1971-1980 рр. вказує на повільну реєстрацію друкованих видань: “Бібліографування перекладів окремими східноєвропейськими мовами відстає від західних перекладів, оскільки існує 3- чи 4-річна затримка появи національних бібліографій у цих країнах” [8 с. vii]. Українських позицій зазначено сумарно дві: переклад Ольги Сенюк “Повісти про малого Х’ялті” Стефана Йонсона (Київ, 1980) та анонімний переклад оповідання Галдора Стефансона діалектом українців Воєводини у тижневику “Руске слово” (Новий Сад, 8 серпня 1958 р.) під маркою “сербохорватська мова”. Отож, таблиця мов виглядатиме так:

Українська – 1+1	Болгарська – 28	Румунська – 25
	Македонська – 5	Угорська – 20
	Польська – 10	
	Російська – 58	Естонська – 63
	Сербська/Хорватська – 89	Латвійська – 5
	Словацька – 6	Литовська – 4
	Словенська – 9	
	Чеська – 38	

В югославській бібліографії всіх – художніх і наукових – перекладів за 1944-1959 рр. українська мова не виокремлена, а українські імена в російській транскрипції подано в рубриці “Література народу СРСР”, де найбільша увага відведена російській літературі [7].

Показчик “Друкований Гомер: тритисячна історія видання й перекладу Іліади й Одисеї” нотує такі українські видання: Львів – три позиції (за роки 1889-1892, 1902-1904, 1918; не враховую польськомовні видання 1924 і 1932 рр.), і Київ – шість позицій (1963, 1968, 1969, 1978, 1980, 1981; не враховую російськомовне видання 1982 р.) [11]. Уміщено таблиці першодруків різними мовами (с. 465), з якої можна з’ясувати розвиток українського перекладу на тлі інших літератур:

Українська – 1889	Болгарська – 1976	Румунська – 1955
	Польська – 1588	Угорська – 1788
	Російська – 1805	
	Сербо-Хорватська – 1915	Естонська – 1963
	Хорватська – 1950	Латвійська – 1936
	Словацька – 1966	Литовська – [1921]
	Словенська – 1911	
	Чеська – 1904	
	Богемська – 1801	

Причини такої слабої поінформованості різні:

- брак доступу до українських джерел (через закрите, ізольоване радянське суспільство);
- брак бібліографій іноземними / світовими мовами (навіть зараз ніхто в Україні не ставить собі за завдання видати культурологічний покажчик з україніки англійською мовою);
- брак зацікавлення;
- політичний контекст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галицко-русская библиография XIX столѣтія съ увзглядненіемъ рускихъ зданій появившихся въ Угорщинѣ и Буковинѣ (1801-1860) / Составиль И.Е. Левицкій. – Львовъ, 1888. – Томъ 1: Хронологическій список публикацій (1801-1886). – XXII, 161 с.
2. Меженко Ю., Яшек М. Чужомовне письменство в українських перекладах: Бібліогр. покажч. // Життя й революція. – 1929. – № 4. – С. 191-202; № 5. – С. 163-173; № 6. – С. 147-158; № 7/8. – 232-255.
3. Т. Шевченко въ литературѣ и искусствѣ: Библиографическій указатель матеріаловъ для изученія жизни и произведеній Т. Шевченка / Составиль М. Комаровъ. – Одеса: Типографія Е.И. Фесенко, 1903. – 143 с.
4. Твори письменників Радянської України у зарубіжних виданнях. 1945-1966: Бібліогр. покажч. / Автор-складач В.С. Бабич. – Харків: Ред.-вид. від. Книжкової палати УРСР, 1968. – 178 с.
5. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: У 5 т. / АН УРСР. Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка; Редкол.: Г.Д. Вервес (голова) та ін. – Київ: Наук. думка, 1991-1994. – Т. 4-5.
6. Художня література, видана на Україні за 40 років (1917-1957): Бібліогр. покажч. – Ч. 2: Російська художня література, література інших народів СРСР, література зарубіжних країн / Кн. палата УРСР; Склали: О.О. Майборода, Г.Д. Рубан, О.О. Старченко. – Харків: Вид-во Кн. палати УРСР, 1960. – 540 с.
7. Bibliografija prevoda objavljenih u Jugoslaviji 1944-1959: U 2 kn. / Savez književnih prevodilaca Jugoslavije. – Beograd, 1963.
8. Bibliography of Modern Icelandic Literature in Translation: Supplement, 1971-1980 / Compiled by Kenneth H. Ober. – Ithaca; London: Cornell University Press, 1990. – xii, 332 p. – (Islandica XLVII).
9. Inada H.I. Bibliography of Translations from the Japanese into Western Languages from the 16th century to 1912. – Tokyo: Sophia University, 1971. – viii, 112 p.
10. Modern Japanese Literature in Western Translations: A Bibliography / Compiled by Yu. Fujino. – Tokyo: International House of Japan Library, 1972. – [3], 190 p.
11. Young Ph.H. The Printed Homer: A 3000 Year Publishing and Translation History of the Iliad and the Odyssey. – Jefferson, N.C.; London: McFarland & Company, 2003. – vi, 481 p.